

Дејвид Лиминг
МИТ
Биографија веровања

Уредник
Зоран Колунџија

Наслов ориџинала
David Leeming
Mith – A Biography of Belief

Oxford University Press
Copyright 2002 © David A. Leeming

Илустрација на корици
Три божанства из Микене (тријада: бака–мајка–дете),
XIV–XV век пре нове ере
Национални археолошки музеј Атина, Грчка

Дејвид Лиминг

МИТ

Биографија веровања

Превео са енглеској
Данило Егеља

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Џејмсу и Памели Морџон

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	9
ПОГЛАВЉЕ I	
Увод: мит и религија	13
ПОГЛАВЉЕ II	
Постанак: мит, наука и модернизам	33
ПОГЛАВЉЕ III	
Божанство: мит и род	65
ПОГЛАВЉЕ IV	
Херој: мит, психа, душа и потрага за јединством.....	97
БИБЛИОГРАФИЈА	145
ТЕКСТУАЛНИ ПРИЛОЗИ	149
РЕГИСТАР	151
БЕЛЕШКА О АУТОРУ	169

ПРЕДГОВОР

Ова књига заснована је на циклусу предавања одржаних у Центру Интерфејт¹ у Њујорку, крајем 2000. године. Свако од поглавља обухваћених овим издањем започиње избором традиционалних митова из различитих култура, с намером да читаоца уведе право у свет митологије – како би се уживео у тематику. Тада прелазим на дефинисање модела архетипова које дати митови нуде. Наредни корак обухвата тумачење архетипа и његову функцију, укључујући извештај број претпостављених ситуација, на пример окупљање митотвораца из различитих култура и епоха и психоаналитички приступ персонификованој култури. Књижевни примери укључени су у свако поглавље, ради илустровања трансформисања старих митова и појаве нових.

Неки ће се наћи увређени тиме што се религијска предања посматрају као „митови”, док други у моме приступу виде покушај да се превазиђе ускогрудно догматско и искључиво схватање, с једне стране, и слепило пред духовним питањима, с друге. Митови одсликавају наш духовни и психолошки развој, духовну и психолошку биографију људске врсте, и чини ми се исправним гајити наду у то да религије такође могу да одражавају овај развитак.

¹ Interfaith Center of New York – ICNY. (Прим. лект.)

Прво поглавље представља уводно објашњење целокупног односа између мита и религије. Указује се на то да компаративни приступ религијским наративима – културолошким сновима – може довести до ширег разумевања онога што јесмо и куда идемо. Друго поглавље бави се универзалном причом, митом о постанку света, у више културолошких и разоткривајућих видова, сугеришући један нови мит о постанку који је подједнако одраз и науке и феномена модернизма и постмодернизма. Треће поглавље посвећено је сложенom питању божанства, које се посебно одражава у питању рода у људској историји. Четврто поглавље приступа херојском миту на примеру неофита, тј. мономита² Џозефа Кембела и односа између психе и душе, завршавајући се разматрањем необично свеприсутне људске тежње за сједињењем са нечим што човеку није доступно.

Д. Л.

² Мономит је термин којим се означава херојска потрага, путовање – јунак креће у пустоловину, односи победу и враћа се своме дому промењен или преображен. (Прим. лект.)

MIT

ПОГЛАВЉЕ I

УВОД

Мит и религија

Човек у симболу налази излаз из одређене ситуације и ошвора се ка ошвишем и универзалном.

Мирча Елијаде

Пет „религиозних” митова

Јудаизам

Благо теби, Израилју! Ко је као ти, народ којег је сачувао Господ, штит помоћи твоје и мач славе твоје? Непријатељи ће се твоји понизити, а ти ћеш газити висине њихове.

(Пета књига Мојсијева 33: 29)³

Ислам

Нема другог Бога сем Алаха, а Мухамед је његов изасланик.

(Први стуб Ислама)

³ Свето писмо, Пета књига Мојсијева, превео Ђуро Даничић, <https://www.hacbg.org/biblijahac/biblija.php?K=5&G=1>

Хришћанство

За то и Бог њега повиси, и дарова му име које је веће од свакога имена.

Да се у име Исусово поклони свако кољено онијех који су на небу и на земљи и под земљом.

(Филибљанима посланица светог апостола Павла 2, 9–10)⁴

Зен-будизам

Нирвана је овде и сада, усред Самсаре... Мудар човек видеће нирвану одмах у обичним животним стварима... Када су учитеља Тунг-шана питали: „Шта је Буда?“, он је одговорио: „Три фунте лана.”

(Watts, *The Spirit of Zen*, 30)

Мојсије и њасџир

Мојсије је чуо неког пастира како се моли на друму:

„Боже, где си? Желим да ти помажем, да ти оправљам ципеле и чешљам косу. Желим да ти перем одећу и требим вашке. Желим да ти доносим млеко и да ти љубим ручице и ножице кад дође време да пођеш на спавање. Желим да ти чистим собу и одржавам је уредном. Боже, моје овце и козе су твоје. Све што могу да изустим када на тебе мислим је *ајјјј* и *ахххххххххх*.”

Мојсије више није могао да издржи:

„Коме се ти то обраћаш?”

„Ономе који нас је створио, и који је створио земљу и небо.”

⁴ Нови завјет, превео Вук Ст. Карацић, Пројекат Растко, Богословље, https://www.rastko.rs/bogoslovlje/novi_zavjet/pavle_6_c.html

„Не разговарај са Богом о ципелама и чарапама! И шта ти значи то твоје *ручице и ножице*? Таква богохулна фамилијарност звучи као да ћаскаш са својим течама.”

...

Пастир се покајао и исцепао своју одећу и уздисао и лутао пустињом. А онда Мојсију дође неочекивано откровење. Божји глас:

„Раздвојио си ме од једног од мојих љубљених.

Јеси ли дошао као пророк да сједињујеш или да раздвајаш?

Сваком бићу сам дао посебан и јединствен начин виђења и знања и казивања тог знања.

Оно што теби делује погрешно за њега је исправно.

Што је за једног отров за неког другог је мед.

Врлина и грешност, лењост и марљивост у богослужењу, то мени не значи ништа.

Не обазирем се на све то.

Не треба сматрати да су неки начини богослужења бољи или лошији од других.

Хиндуси раде хиндуистичке радње.

Дравидски муслимани у Индији раде шта већ раде.

Све је то слављење, и све је у реду. У чиновима богослужења верници не славе мене, већ сами себе! Занемари начин изражавања.

Ја тражим изгарање, изгарање.

Будите пријатељи свога изгарања.

Спалите умовање и форме изражавања!

Мојсије, они који обраћају пажњу на начине понашања и говорења су једна сорта.

Заљубљеници који изгарају су друга.”⁵

(Џелалудин Руми)

⁵ Мевлана Џелалудин Руми: *Мојсије и пастир*. Препевали Александар Ђустић и Александар Љубиша, у: Руми, *Једино све*, Београд: Лек Сан Дар, 2007, 219–223. (Прим. прев.)

ТИПОВИ МИТОВА

Три општа типа митова заузимају централно место у људским друштвима, и настављају да утичу на начин на који мислимо, говоримо и делујемо и у данашње време. Митови о постанку света говоре нам одакле потичемо, односно о прапочелу. То су наши првобитни митови, прва фаза онога што може да се назове психичким животом наше врсте. Постање је скоро увек повезано са концептом *божанства*, једним од најснажнијих али и најподложнијих различитом тумачењу нашег колективног бивствовања. Божанства су метафоре снова наших давних предака, а психологија нас учи томе колико су наше менталне представе и сећања наших родитеља важна за стварно разумевање нашег сопственог идентитета. Прича о *хероју* најљудскија је од свих и психолошки превазилази доминантне митске моделе. Приче о херојима могу се посматрати као метафоре нашег личног и колективног напретка кроз живот и историју. Постанак света, божанство и херој – чини се да сви неминовно воде до најчуднијих и најмистичнијих израза људске маште, концепта јединства, који се, зависно од епохе и традиције у којој се негује, назива многим именима, а нека од њих су: нирвана, индивидуација, самоидентитет и целовитост.

Обично реч „мит” користимо како бисмо означили веровања или концепт који је недвосмислено неистинит или понајпре маштовит. Мит каже да се злочин никада не исплати, да Џорџ Вашингтон никада није слагао, да су све жене обдарене интуицијом, или да пролазак испод мердевина доноси несрећу. Ова дефиниција мита као лажног веровања или сујеверја проистиче, сасвим природно, из далеко прецизнијег разумевања речи, измишљених и очи-

гледно неистинитих наратива о делима хероја и богова – ликова као што су Один или Палада Атена или пак трикстер⁶ америчких староседелаца. Али док су уобичајени митови, попут оног о проласку испод мердевина, највећим делом производ секуларног света, митски наративи представљају свете приче религија.

Све културе и религије негују света предања која здраворазумски припадници других култура и религија виде као митове. Прича о Хаду и девици Персефони маштовита је и неистинита из угла неке друге религије. Ову приповест називамо митом. Тешко нам је да поверујемо да је Буда зачет у сну краљице Маје, па кажемо да је и та прича била мит. Али, наравно, приче о преласку Јевреја преко Црвеног мора, о Мухамедовом ноћном путовању и Исусовом ускрснућу из гроба потпуно су ирационалне за неког хиндуисту или будисту и они на њих могу једино да примене реч „мит”. Све ове приче могу се дефинисати као митови јер садрже догађаје који су контрадикторни, посматрани из угла нашег интелектуалног и физичког искуства реалности. Но, откада су приче о древним Јеврејима и Исусу постале окоснице „наших” монотеистичких религија, ми настојимо да се одупремо њиховом етикетирању као митова. Не само рабин, имам и свештеник, већ и хиндуски свети човек, шаман Индијанаца Навахо и догонски анимиста непоколебљиво тврде да су њихова предања и приче њихових религија у многим случајевима историјске, истините, и да се засигурно темеље на вечној истини.

⁶ Трикстер (у овом преводу навођен и као: враголан, варалица) јесте лик у приповести који се одликује високим степеном интелекта, поседује тајна знања, прибегава смицалицама, не поштујући уобичајена правила и пркосећи устаљеним обрасцима понашања и конвенцијама. (Прим. лект.)

Извесни лаички мислиоци – Карл Густав Јунг, Мирча Елијаде и Џозеф Кембел, као тројица најзнаменитијих – сугеришу да су обе дефиниције мита, као нестварне приче, и као спремишта вечите истине, подједнако валидне. За ове мислиоце, велика света предања производи су маште, али су без сумње у неком смислу истинита на начин на који то историја не може да буде. Елијаде наглашава да су верници такозване митове сматрали „правом историјом” јер су се митови увек тицали „реалности”. Прича о постанку Хопија јесте „мит” у општем употребном смислу. Не може бити истинита јер сеже изван нашег људског искуства. Ипак, Хопији су и даље на својим стоним горама⁷ на територији коју зовемо Аризонам, живећи у средишту реалности свога мита; у ствари, њихов идентитет почива на томе. Мит о постанку Хопија објашњава разлог њиховог постојања, а то је света мана без које Хопи не би постојали. Хопи се у садашње време дословно напајају енергијом свога мита. У сваком случају, као што и Елијаде сматра, шта је погрешно у веровању да смо ми деца Земље, да смо потекли од саме Мајке?

Јунг и Кембел применили су знатно специфичнији психолошки приступ. Према њиховом мишљењу, митови су упоредиви са сновима и може им се приступити исто тако озбиљно као што се приступа сновима. Митови омогућавају директан увид у колективну психу или колективну душу, и њихово потискивање или одбацивање штетно је и психички и духовно. Снови нам пружају важне информације о нама самима – информације неискварене одбрамбеним механизмима свести. Митови то исто чине у културама. Укратко, кажу Јунг и Кембел, митови

⁷ Стона гора, или *меса*, јесте изоловано узвишење равног врха и стрмих падина, које се уздиже усред равнице. (Прим. лект.)

су нам потребни – они о нашој индивидуалној и културној прошлости и пореклу – као и мистична свест данас, како бисмо показали ко смо; самоспознаја и идентитет повезани су са нематеријалним појмовима који превазилазе пуко име, порекло и географску позицију.

Елијаде, Јунг, Кембел и други који су митове схватали озбиљно, као средства за преношење истине, скоро увек су то чинили као универзалисти или компаративисти. На нивоу архетипова установљених поређењем – универзалне психичке тенденције резултати су таквих свеприсутних тема као што су постанак, силазак у подземни свет, концепт божанства, и херојска потрага – митологије се могу назвати сновима човечанства, продуктима онога што Јунг зове „колективним несвесним”. Архетипске слике постају, у најмању руку, основа за једну врсту универзалног симболичког језика, преко којег, како се Томас Мертон изразио, „ми призивамо нову свесност... унутрашњим смислом живота и саме стварности” (Merton, I, 2, II).

Могло би се рећи да за компаративисту истина једне приче, као што је Исусово ускрснуће, постаје евидентна само онда када се упореди са другим причама о ускрснућу, као што су оне о Озирису или Персефони, а ово поређење лишено је локалних или конфесионалних ограничења. Према овом гледишту, права важност мита о ускрснућу, без обзира на то да ли се заснива на некој врсти историјске истине или не, лежи у ускрснућу а не у појединцима који су ускрсли. „Симболи”, како Хајнрих Цимер сугерише, „чувају сећање на истину иако они сами нису истина” (Campbell, *Masks*, 4: 625). Чињеница је да се, када кроз поређење откријемо да ускрснуће и девичанско зачеће, на пример, нису приватно власништво хришћана, или да ти заветници Богу нису другачији од Јевреја, суочавамо тада са нечим што

превазилази дословна тумачења такозваних фундаменталиста и слободно можемо да ценимо људску истину која је ширира од наше посебне културолошке истине. Уместо фокусирања на историцитет и књижевну истину свих аспеката Исусовог живота, на пример, можемо размотрити *сѣварностѣ* ускрснућа и девичанског зачећа. Како је зен-мајстор мени једном рекао: „Први корак зена је да убијете Буду.”

Без смерница, компаративни приступ је онај који се догађа ригидном „вернику”, ако уопште дође до тога, обично у контексту сукоба са важним савременим дилемама. Постављање дилеме посебно је акутно за религију која наглашава своју ексклузивност у проповедању дословне и историјске више него симболичке истине својих митова, у представљању себе као јединог земаљског отелотворења вечне истине, као „пута”. Дилема израста из сукоба између научно-рационалистичког образовања, које се заснива на свакодневном искуству света, и митског и ритуалног искуства које заузима средишње место у свакој верској традицији. Од најранијег доба, појединац учи о важности рационалног бића. Ипак, сама суштина мита и ритуала супротна је рационалном. Живот у нашим храмовима и приликом обреда, у физичком и психолошком простору које означавамо као привремено или перманентно свете, радикално је другачији од живота у „стварном” свету. У ритуалима или литургијском простору бавимо се мистеријом већом од живота и поступамо некарактеристично – певамо оно што бисмо говорили, носимо нарочиту одећу, заузимамо необичне положаје, опонашамо дела митских предака – и славимо догађаје који су према законитостима разума напросто немогући. На одређеном нивоу, млади верник је свестан противречности, и та противречност мора бити неминовно узнемирујућа, посебно ако није средство